

מנה אין כאן משכון אין כאן

נפתלי וידר

א. משמעות הביטוי "מנה אין כאן משכון אין כאן"

1. דעת התוספות – אין כסף בעין
2. דעת הרא"ש והראב"ד – אין חוב
3. דעת הרמב"ן והרשב"א – אי אפשר לקדש בהתחייבות
4. דעת הר"י מיגאש – אין דרך לקנות את המשכון

ב. פסיקת הלכה

1. פסק הרמ"א
2. הסבר ערוך השולחן בדברי הרמ"א

ג. סיכום

א. משמעות הביטוי "מנה אין כאן משכון אין כאן"

אמר רבא אמר רב נחמן: אמר לה התקדשי לי במנה, והניח לה משכון עליה – אינה מקודשת, מנה אין כאן, משכון אין כאן.

(קידושין ח, א-ב)

הגמרא מציגה דרך תשלום במשכון, קצת שונה מהמקרה הרגיל של הלוואה במשכון. האיש אומר לאישה להתקדש לו במנה, אבל במקום לתת לה ישירות את המנה, הוא מביא לאישה משכון על חוב של מנה שהוא יביא לה בעתיד. רב נחמן פוסק שהאישה אינה מקודשת במקרה כזה, ומביא הסבר לפסק דינו – "מנה אין כאן, משכון אין כאן".

שתי שאלות עיקריות יעסיקו אותנו במהלך המאמר. הראשונה היא – מה דינו של המשכון? האם הוא מייצג חוב? למי הוא שייך? השאלה השנייה שעולה ממקרה זה היא לגבי משפט ההנמקה של רב נחמן – "מנה אין כאן משכון אין כאן". מה הפירוש של מילים אלו?

במאמר זה, נציג ארבע גישות עיקריות בראשונים שעונות על השאלות הללו, ולאחר מכן ננתח את פסק ההלכה בשולחן ערוך.

* המאמר הזה מוקדש לזכר סבתא רבתא שלי, ברכה בת אברהם (Grandma Bea Wieder) ז"ל, שנפטרה באמצע כתיבת מאמר זה, ביום שישי א' אדר שני ה'תשפ"ב.

א.1. דעת התוספות – אין כסף בעין

התוספות (ת, ב ד"ה מנה) מתחילים בהסבר שקידושי אישה צריכים להיות בכסף, ובקידושי 'מנה והביא משכון' אין כאן כסף ממשי 'בעין' (כלומר שאפשר לראותו בעין). מצד אחד, האישה לא קיבלה את המנה אלא רק משכון. מצד שני, האיש פירש שהוא מקדש את האישה במנה, ולא במשכון. נמצא שאין כאן כסף בעין שהאישה תוכל להתקדש בו.

לפי שיטת תוספות, במקרה שהאיש אומר לאישה להתקדש בגוף המשכון ממש – הקידושין יחולו, וזאת על אף שהאישה תצטרך להחזיר את המשכון כשהיא תקבל את המנה. במקרה כזה, הקידושין הם בהנאת האישה מכך שהמשכון נמצא בידיה עד שהיא צריכה להחזיר אותו. עולה שלפי התוספות, הבעיה בקידושי משכון היא שהבעל אמר שמקדשים במנה – ואותו האישה עוד לא קיבלה, אבל מבחינת התפקיד של המשכון ועצם קיום החוב, אין שום בעיה.

ואולם, בהמשך דבריהם תוספות מציינים שאין בעניין זה חילוק בין קידושין לדיני ממונות. במקרה שאדם אומר לחברו שהוא נותן לו מנה ונתן לו משכון על אותו מנה, תוספות כותבים שמקבל המשכון לא קנה עדיין את המנה, מכיוון שאין התחייבות לנתינת המנה עדיין. לפיכך, האיש יהיה רשאי לבקש שהאישה שתחזיר לו את המשכון, מתי שהוא רוצה. לכאורה, הדבר נוגד את מה שהסברנו לעיל, שהמשכון מתפקד כמשכון רגיל.

הפני יהושע (שם ד"ה בא"ד וכמו) מסביר שתוספות כאן מוסיפים עוד טעם, על גבי ההסבר הראשון שלהם. אכן, בקידושי משכון לא נוצר חוב על המנה. בנוסף לזה, גם לו היה נוצר חוב, צריך כסף בעין, ויש רק חוב, ולא כסף בעין¹.

רבנו תם מוסיף על דברי התוספות שאף על פי שהמשכון בעצמו אינו יוצר חוב, במקרה שהחבר מוסיף במשפט "ואל תחזיר לי המשכון עד שאתן לך המנה", מקבל המשכון יכול להשאיר את המשכון אצלו עד שהוא יקבל את המנה.

לסיכום, לדעת התוספות, אין התחייבות של הבעל לתת את המנה במשיכת המשכון, והאיש יכול לדרוש מהאישה להחזיר לו את המשכון מיד. זה לא דין מיוחד לקידושין, אלא גם במתנה המשכון לא מועיל. בנוסף, האישה לא מקודשת מכיוון שיש דין מיוחד בקידושין שהיא צריכה להתקדש בכסף ממשי, וכאן אין כסף ממשי.

1. לקמן ברא"ש נראה את דעת ה"ש מפרשים, שמסכימים עם התוספות בטעם שצריך כסף בעין, אך לא מקבלים את הטעם השני, שלא נוצר חוב, ואת דעת הרא"ש עצמו שמקבל את הטעם השני אך לא את הראשון.

א.2. דעת הרא"ש והראב"ד – אין חוב

דעה שנייה בסוגייה זו, היא דעת הרא"ש והראב"ד. הרא"ש בפירושו מציג קודם את דעת 'יש מפרשים':

יש מפרשים דהיינו דוקא בקנין אשה ועבדים [...] לפי שנקנין בכסף ואין כאן כסף שיוכל לקנות שאין המשכון קנוי שלא נתנו לה זכות בגופו אבל אם אדם נותן מתנה לחבירו ונתן לו משכון בשביל המתנה משיכת המשכון כאילו זכה במתנה.

(רא"ש קידושין א, י')

מצד אחד, היש מפרשים סוברים כמו התוספות – שהסיבה שאין קידושין היא כיוון שאין כאן כסף בעין. מצד שני, הם סוברים שיש חילוק בין קניין קידושין לקניין מתנה. מעיקר הדין נתינת משכון יכולה ליצור חוב, אבל לא ניתן לקנות אישה עם חוב, אלא רק עם כסף בעין.

הרא"ש חולק על דעת ה'יש מפרשים', ומסביר שהבעיה בקידושי משכון, היא שאין התחייבות במשיכת המשכון. גם אחרי שהאישה משכה את המשכון, האישה לא חייבת לתת לה אתה המנה. לאור טעם זה, אין מקום לחלק בין קניין קידושין לקניין מתנה. לשיטת הרא"ש זו הסיבה היחידה שאין קידושין, והוא לא מזכיר את העניין שצריך כסף בעין.

הסיבה שאין התחייבות, היא שלדעת הרא"ש אדם לא יכול לחייב את עצמו באמירה. לכן, הוא יכול לחזור בו בכל שלב, ואין בנתינת המשכון אלא הכרזה על רצון. לפיכך, גם בנתינת מתנה על ידי משכון, אין התחייבות ואין קניין במתנה.

הראב"ד (הובא בר"ן ד, ב), שנוקט אף הוא כהסבר הרא"ש, מוסיף על דבריו וכותב שאם אדם יאמר לאישה במפורש לקנות במשכון חוב שכבר חל, לדוגמה על ידי קניין סודר – האישה תהיה מקודשת. שיטתו מתאימה לשיטת הרא"ש, מכיוון שהסיבה, לדעתם, שאין קידושין, היא שהמשכון לא נקנה אם אין לפני כן חוב, ולא נוצר חוב חדש בהקניית המשכון. אם הוא יוצר שיעבוד בלקיחת המשכון, האישה תהיה מקודשת. תוספות לעומת זאת, במקרה כזה יפסקו שהאישה אינה מקודשת, כיוון שגם אם אדם יפרש שהאישה קונה את שיעבוד המנה, עדיין אין כאן כסף בעין.

הראב"ד מביא הוכחה לדבריהם ממקרה שמובא בגמרא מיד אחרי סוגייתנו:

בני רב הונא בר אבין זבון ההיא אמתא בפריטי, לא הוו בהדיהו, אותיבי נסכא עליה, לטוף אייקר אמתא, אתו לקמיה דרבי אמי, אמר להו: פריטי אין כאן, נסכא אין כאן.

(קידושין ח, ב)

מסופר שהבנים של רב הונא בר אבין רצו לקנות שפחה בפרוטות של נחושת, אבל הפרוטות עוד לא היו בידיהם. הם הביאו למוכר גוש של כסף כמשכון עד שהם יביאו את הפרוטות. בינתיים, מחיר השפחה התייקר, ועלתה השאלה כמה הם צריכים לשלם, האם את המחיר שהם סיכמו עליו בנתינת המשכון, או את המחיר החדש שלה. הם שאלו את רבי אמי, והוא ענה להם שצריכים לשלם לפי המחיר החדש, מסיבה דומה מאוד לסיבה אצלנו בסוגייה: "פריטי אין כאן, נסכא אין כאן".

הראב"ד מבין את תשובת רבי אמי, שכיוון שהמשכון לא יצר חוב, רק עכשיו הבנים של רב הונא קונים את השפחה. ממילא, ברור שעליהם לשלם על השפחה לפי השער הנוכחי, ולא לפי המחיר בשעה שהם הביאו את המשכון. בעקבות הדמיון בתחביר, בין הפסק של רב אשי לפסק של רב נחמן אצלנו לגבי קידושי משכון, הראב"ד מוכיח שגם אצלנו הבעיה היא שאין התחייבות.

לעניות דעתי, ניתן לערער על הוכחה זו, מכיוון שלפי כל הדעות אפשר להגיד שהבעיה בדוגמה היא אותה בעיה שיש בסוגייה שלנו. כל אחד מהפרשנים (שנראה בהמשך) יכול לפרש את שני המקרים כמו פירושו ולפיכך אין זו הוכחה לאף אחד מהם. לדוגמה, הרמב"ן, שנראה לקמן שמבין שלא ניתן לקנות על ידי חוב, יבין שזו הבעיה גם במקרה של בניו של רב הונא.

לסיכום, לדעת הרא"ש והראב"ד, הבעיה בקידושי משכון היא שאין התחייבות. הם מפרשים את הסיבה שהגמרא מביאה כ"מנה אין כאן ולכן משכון אין כאן". הסיבה לכך שאין התחייבות לדעתם, היא מכיוון שאדם לא יכול ליצור לעצמו חוב בדיבור. גם אם הוא יאמר שהוא חייב כסף, הוא יוכל לחזור בו כל עוד ההתחייבות היא רק בעל פה.

השלמת שיטת התוספות והרא"ש

בשביל להשלים את הדיון בשיטת התוספות והרא"ש, עלינו להתייחס לשתי נקודות שהם מעלים במהלך דבריהם.

ראשית, התוספות (ח, ב ד"ה מנה) מתמודדים עם קושייה על שיטתם מגמרא במסכת בבא מציעא. לשיטת התוספות והרא"ש, כפי שראינו, הקידושין לא תופסים מכיוון שלא נוצר חוב בנתינת המשכון. אולם בבבא מציעא (עה, ב), מסופר על מקרה שמשתמע ממנו שדווקא כן ניתן להקנות כסף על ידי משכון.

הגמרא מדברת על מקרה שאדם שכר פועלים לבצע עבודה שיש בה הפסד אם היא לא מתבצעת מיד. הפועלים התחילו את העבודה, ואז חזרו בהם, כך שבעל הבית צריך לשכור

פועלים חדשים בשכר יותר גבוה. הגמרא שואלת עד איזה הפרש בעל הבית יכול לחייב את הפועלים הראשונים לשלם לפועלים החדשים:

עד כמה שוכר עליהן? אמר רב נחמן: עד כדי שכרן. איתיביה רבא לרב נחמן: עד ארבעים וחמשים זוז! אמר ליה: כי תניא ההיא – שבאתה חבילה לידו.

(בבא מציעא עח, א)

רב נחמן אומר שבעל הבית יכול להעביר לפועלים החדשים עד שיעור השכר שהוא עדיין חייב לפועלים הראשונים, ורבא מקשה עליו מלפני כן בגמרא (בבא מציעא עו, ב), שם כתוב שאין הגבלה (ויכול לשכור אפילו בארבעים וחמישים זוז). רב נחמן מתרץ שבמקרה של רבא מדובר שהפועלים השאירו את הכלים שלהם שם ולכן מותר לבעל הבית להשתמש בשכר של הכלים, לא משנה מה סכומם. יש לשאול – מדוע בעל הבית יכול להשתמש בכלים? הרי הם לא שלו, אלא רק מונחים בבית שלו!

נראה ברור מכאן שרואים את החפצים כאילו הם משכון של הפועלים לבעל הבית. הפועלים התחייבו לתת עבודה לבעל הבית, ובינתיים הם השאירו את הכלים שלהם אצל בעל הבית כמשכון. עולה מכאן שניתן ליצור חוב על ידי נתינת משכון – בניגוד גמור לשיטת התוספות והרא"ש!

תוספות והרא"ש מתרצים שהמקרה של הפועלים שונה מסוגייתנו. הפועלים גרמו לבעל הבית להפסד כספי ולכן הם חייבים לו על כך סוג של פיצויים. משום שכבר חייבים לו ממון, המשכון מועיל כדי לגבות מהם. אולם בלי הפסד כספי, לא ניתן ליצור חוב על ידי משכון. עוד חילוק שהתוספות מציעים בין המקרים, הוא שהכלים נקנו לו על מנת שהעבודה תעשה.

נקודה נוספת שמעלים התוספות (ועוד כמה מהראשונים) בהקשר לסוגייתנו, היא לגבי עשיית 'שידוכין'. יש חשש בשידוכין שהחתן יביא מתנה למשודכת לו, ויבטיח לה בעל פה להביא לה כסף. במצב כזה, נראה שאם הם לא יתחתנו בסוף, האישה לא תקנה את המתנה, שכן לא ניתן ליצור חוב באמירה בלבד. התוספות (ח, ב ד"ה מנה) מעלים אופציה שבכלל לא צריך לחשוש לבעיה הזו. ניתן להבין שאין בכלל משכון בשידוכין כי כשאחד הצדדים חוזר בו, הצד מתבייש וזה כמו הפסד של בעל בית. במקרה כזה, כמו שלמדנו מהגמרא בבבא מציעא, המשכון נקנה ממש.

על הצד שכן צריך לחשוש לבעיה זו, אומרים התוספות שהחתן צריך להגיד במפורש שהוא מקנה לאישה ממש את גוף המתנה.

הרא"ש מתייחס אף הוא לחשש שהחוב בשידוכין לא יחול, ומוסיף עוד דרך משלו להימנע מבעיה זו. הרא"ש מסביר שניתן להקנות את המתנות בקניין סודר, על מנת לחייב את הבעל והאשה, ובכך הם לא יוכלו לחזור בהם.

א.3. דעת הרמב"ן והרשב"א – אי אפשר לקדש בהתחייבות

הדעה השלישית בסוגייתנו היא דעת הרמב"ן והרשב"א. הרמב"ן (ח, ב ד"ה מנה אין כאן) מסביר את הסיבה שהאישה אינה מקודשת בקידושי משכון בדרך אחרת ממה שראינו עד כה. לשיטתו, הבעיה בקידושין היא שקידושי משכון דומים לקידושין בהלוואה. אמנם יש התחייבות במשיכת המשכון, אבל אי אפשר לעשות קניין בהתחייבות. אין ערך למשכון בפני עצמו אלא הוא רק מראה על התחייבות ולכן האישה לא מקודשת בו.

הרמב"ן כותב שאין חילוק בין קידושין לבין ממונות, ושכשניהם יצירת חוב אינה פעולת קניין. מובן שבשעת נתינת המשכון יש התחייבות, אלא שאי אפשר לקדש בה. בניגוד לתוספות שהבינו שבאישה יש דין מיוחד שצריך כסף בעין, הרמב"ן מבין שהבעיה היא כללית בקניינים – לא ניתן לקנות עם התחייבות עתידית.

הרשב"א מפרש גם הוא כדעת הרמב"ן, ומסביר את המשפט "מנה אין כאן משכון אין כאן" כך: המנה שהוא התחייב לתת אינו נמצא כאן, וגם המשכון שהוא נתן לא שווה כלום, מכיוון שאין לו ערך בפני עצמו. בנוסף כשהאישה מקבלת את המנה, היא צריכה להחזיר את המשכון, ולכן היא לא יכולה להתקדש בו.

בהמשך דבריו, הרשב"א כותב שגם אם האיש יגיד שבמשיכת המשכון הוא יתחייב לתת לאישה מנה, האישה לא מקודשת. מכאן מוכח שהבעיה לדעתם היא לא שאין התחייבות. לאור דברים אלו פוסק הרשב"א שגם במקרה שהוא יביא לאישה שטר חוב האישה לא תתקדש, מכיוון שאי אפשר לקדש בחוב.

כיוון שהבעיה לדעת הרמב"ן והרשב"א היא שאי אפשר לקדש בהתחייבות, קשה עליהם מהמשך הסוגייה². הגמרא אומרת שאם אדם יקדש במשכון של אדם אחר שחייב לו כסף, האישה תתקדש. לפי דעת התוספות קל לראות את ההבדל – משכון של אחרים ניתן בתורת מתנה ולכן יש כסף בעין, בניגוד למקרה שלנו, בו הוא ניתן בתורת משכון. גם לדעת הרא"ש והראב"ד אפשר להבין את ההבדל – במשכון של אחרים ההתחייבות כבר קיימת, וכאן לא.

2. לא ניכנס ממש לעומק החלק הזה של הסוגייה, אלא רק נבין את הקושי על הרמב"ן והרשב"א ונתרץ אותו.

התירוץ של הרמב"ן והרשב"א הוא שהמשכון שלו 'אגיד גביה', ומשכון של אחרים 'לא אגיד גביה'. ביטוי זה אינו ברור וזקוק לפירוש.

פירוש הביטוי 'אגיד גביה' ברמב"ן וברשב"א

ראינו שהרמב"ן מתרץ את ההבדל בין משכון שלו למשכון של אחרים במונח 'אגיד גביה', ואנו צריכים לברר מה פרושו של מונח זה. הקהילות יעקב (יה, ב) מציע שפירוש 'אגיד גביה' הוא שעיקר המנה נשאר אצל המקדש. האישה נותן לאישה משכון על מנה, אבל המנה נשאר אצלו, ולכן האישה לא מקודשת. לפי פירוש זה, אנחנו רואים שבקידושין צריך גם שממון יצא מהאישה, ולא מספיק שיגיע אל האישה.

פירוש זה מסביר גם את ההבדל בין משכון שלו למשכון של אחרים. במשכון שלו 'אגיד גביה' – המנה לא יוצא מהמקדש, הוא רק מביא משכון בשעת הקידושין וכסף הקידושין בפועל נשאר אצלו. האישה בעצם לא השלים את כל תהליך הקניין – הוא עדיין חייב לאישה מנה. לעומת זאת, במשכון של אחרים, אין 'אגיד גביה' – כל כסף הקידושין שהגיע לאישה יצא מהאישה, והאישה לא חייב לה עוד כסף מעבר לכך.

הקהילות יעקב מקשה על פירוש זה. לפי מה שאמרנו, כל הדיון הוא על מה שנשאר אצל האישה. הדברים קשים שכן בסופו של דבר האישה מקבלת את אותו דבר בשניהם. לכן, גם במשכון של אחרים האישה לא אמורה להתקדש. כפי שאמרנו, אי אפשר לקדש אישה בהתחייבות, ובמשכון של אחרים, האישה עדיין מקבלת רק התחייבות.

הקהילות יעקב מקשה קושייה נוספת מסברה. אמנם המשכון עצמו לא נחשב נתינה, אך עדיין יש ערך להתחייבות של המנה שהאישה מקבלת. האישה אמורה להיות מקודשת מכיוון שהיא קיבלה שווה פרוטה.

עונה הקהילות יעקב על שתי הקושיות בפירוש מחודש של הביטוי 'אגיד גביה'. הוא מכניס את עניין דעת האישה – מה האישה חושבת שהיא מקבלת? במקרה של קידושין במשכון של אחרים, דעת האישה על הנאת ההלוואה ולא על המנה. כשהיא מקבלת רק את המשכון מאחרים דעתה על ההנאה שהיא מרוויחה מההלוואה, ולא על המנה, מכיוון שזה חוב הקיים כבר לפני כן, למישהו אחר, והיא רק מרוויחה את מה שנוצר ממנו. כשהיא מקבלת חוב חדש, לעומת זאת, דעתה תהיה על החוב עצמו.

כעת יש לנו הבנה חדשה של 'אגיד גביה' – דעת האישה על המנה ולא ההנאה שהיא מקבלת ממנו. מכאן שהאישה לא מקודשת משום שדעתה הייתה להתקדש במנה.

הקהילות יעקב מראה את שיטתו גם בדברי הריטב"א (ח, ב ד"ה איתביה). הריטב"א מחלק בין מלווה של אחרים למלווה שלו. הוא מסביר שההבדל הוא דעת האישה. במלווה שלו,

דעתה על הכסף עצמו ולכן היא לא מקודשת. לעומת זאת, במלווה של אחרים, דעת האישה רק על הנאת המלווה, ולכן היא מקודשת.

לעניות דעתי, נראה שאפשר להביא הוכחה לשיטת הקהילות יעקב מהקשר הסוגייה במסכת. הסוגיות בתחילת מסכת קידושין מחולקות לקבוצות קטנות, ולכל קבוצה יש נושא מרכזי. אם נסתכל מה הנושא המרכזי בקבוצת הסוגיות שלנו, נראה שהן כולן עוסקות בעניין דעת האישה:

בסוגיית "שירא" (ז, ב), עסקנו בשאלה האם האישה צריכה לדעת בדיוק במה היא מתקדשת או לא. בסוגיית "מנה ונתן דינר" (ת, א) וסוגיית "מונה והולך" (שם) בדקנו מה דעת האישה כשאומר שהולך לקדש אותה בהרבה כסף ואז נותן לה רק חלק ממנו. כך גם בסוגייתנו, מסתבר לומר שהנושא הוא דעת האישה בקבלת המשכון.

א.4. דעת הר"י מיגאש – אין דרך לקנות את המשכון

הדעה הרביעית והאחרונה שנראה בסוגייה היא דעת הר"י מיגאש. דעתו מובאת בכמה מקומות לגבי דין 'מודה במקצת'. דין זה מתייחס לאדם המודה שהוא חייב רק חלק ממה שחברו תובע ממנו, וקובע שהנתבע יהיה חייב להישבע שבועת התורה על החלק שהוא כופר בו.

על גבי דין זה יש הלכה שנקראת 'הילך' – אדם שמשלם מיד לאחר התביעה שלו חלק מהסכום, וכופר בשאר. להלכה נפסק שבמקרה כזה הנתבע יהיה פטור משבועת מודה במקצת, מכיוון שהוא כבר נתן את החלק שהוא מודה בו, והוא עכשיו נחשב ככופר בכל הכסף שנשאר. נשאלת השאלה לגבי מי שנותן משכון ולא כסף עצמו האם זה נחשב 'הילך' או לא.

הר"י מיגאש (שבועות מג, ב ד"ה ואמרינן) אומר שנתניה כזו לא נחשבת נתינת 'הילך'. הוא מוכיח זאת מהסוגייה שלנו שמשכית המשכון לא קונה את המלווה. הר"ן (על הר"י; שבועות יח, א) מסביר בדברי הר"י מיגאש שבמשיכת משכון אי אפשר לקנות גם אם יש חוב. ישנה בעיה עקרונית בקניין במשכון, כי הלווה יצטרך להחזיר את המשכון. מכאן שאי אפשר לקנות כסף במשכון ואי אפשר לקדש במשכון.

הר"ן במקום אחר (חידושי הר"ן בבא מציעא ד, א), מסביר שלפי הר"י מיגאש ישנו חילוק בין משכון בשעת הלוואתו לבין משכון שלא בשעת הלוואתו. בעל חוב קונה משכון רק במשכון בשעת הלוואתו והוא קונה את המשכון במעות שהוא מלווה. קניין משכון שלא בשעת הלוואתו הוא גזירת הכתוב בלבד, ומעיקר הדין לא אמור להיות קניין כזה כלל. מכאן ניתן ללמוד על דעת הר"י מיגאש לעניין קידושין. האישה אינה מקודשת, מכיוון

שאינן דרך לקנות את המשכון, מכיוון שהדרך לקנות משכון היא רק על ידי העברת כסף ההלוואה, ואין כאן כסף זה משום שזה סוג קניין מיוחד.

שיטה זו דומה מאוד לשיטת חכמי ספרד, אך שונה. ההבדל המהותי בין שתי השיטות הוא שחכמי ספרד סוברים שהבעיה בקידושי משכון היא שאי אפשר לקדש בהתחייבות, ולעומתם, הר"י מיגאש סובר שהבעיה היא מעשית, במשכון בלבד. אם נמצא דרך להקנות את המשכון (לדוגמה על ידי קניין סודר), או אם נקדש אישה בהתחייבות של שטר – האישה תהיה מקודשת.

לדעת הר"י מיגאש, אפשר גם להבין את החילוק בין משכון שלו לבין משכון של אחרים. במשכון של אחרים, המשכון בהתחלה נקנה לאיש בכסף ההלוואה, ואחר כך נקנה לאישה בתורת מתנה ולא בתורת משכון. במשכון שלו, המשכון נקנה בתורת משכון, אבל משום שאין כסף שעובר מהאישה לאיש, המשכון לא יכול להיקנות.

לסיכום, לפי דעת הר"י מיגאש, אין התחייבות של מנה במשיכת המשכון. הסיבה לכך אינה משום שקניין המשכון לא יוצרת חוב של מנה, אלא מכיוון שמשיכת המשכון לא מועילה לשום דבר, וגם אם הוא ימשוך את המשכון, אין לכך משמעות.

ב. פסיקת הלכה

אחרי שראינו את צדדי הספק והדעות השונות, נראה מה נפסק להלכה. הרמב"ם פוסק שהסיבה שהיא לא תהיה מקודשת היא משום שהדינר לא הגיע אליה, ושהיא צריכה להחזיר את המשכון:

האומר לאשה התקדשי לי בדינר והרי זה המשכון בידך עד שאתן הדינר אינה מקודשת, לא הדינר הגיע לידה ולא המשכון נתן להיותו שלה.

(רמב"ם אישות ה, כג)

מדברי המגיד משנה (שם ד"ה האומר לאשה), שדן בשיטת הרמב"ן, נראה שהוא מבין שהרמב"ם סבר כמו הרמב"ן והרשב"א. אולם, מדברי הרמב"ם עצמו קשה להביא ראיה כאילו דעה הוא סבר. נעבור לפסיקת השולחן ערוך:

אמר לה: התקדשי בדינר, ונתן לה משכון עד שיתן הדינר, אינה מקודשת. הגה: וכל שכן אם נתן לה שטר על הדינר, דלא הוי קדושין (הגהות מיימוניות פרק ה' בשם הרשב"א). אמר לה: הרי את מקודשת לי בדינר ותזכה בו בגוף המשכון שאני נותן לך על זה, הרי זו מקודשת (ר' ירוחם נתיב כ"ג).

(שולחן ערוך אבן העזר כט, ו)

אנחנו רואים שהשולחן ערוך לא מסביר לנו את הסיבה שהאישה לא מקודשת, אלא רק פוסק את ההלכה. בהגהת הרמ"א מובאים שני מקרים על מנת לברר את הדין. במקרה הראשון, שבו האיש נותן שטר על המנה במקום משכון, הוא פוסק שהאישה אינה מקודשת, כמו שראינו ברשב"א. במקרה השני שהוא מביא, האיש נותן לאישה את המשכון ואומר לה במפורש לקנות את המשכון. הרמ"א אומר שבמקרה כזה, האישה כן תהיה מקודשת.

ב. 1 פסק הרמ"א

על מנת לראות כאיזו דעה פסק הרמ"א, נצטרך לעבור על כל הדעות שראינו, ולראות מה יהיה הדין לפי כל אחת מהן, בשני המקרים שהביא הרמ"א. נתחיל מדעת התוספות.

התוספות אמרו שהבעיה בקידושין היא שאין כאן כסף בעין. בכל זאת, ישנה התחייבות של האיש לתת לאישה את המנה שהוא הבטיח לה. אם נבדוק את המקרה הראשון שהרמ"א הביא, קידושין בשטר על המנה, נראה שלדעת התוספות האישה כן תקדש. הסיבה לכך היא, כפי שאמרנו, שהבעיה הייתה שאין כסף בעין, וכאן, יש שטר חוב בעין. אם נבדוק את המקרה השני, שהאיש אומר לאישה לקנות את המשכון במפורש, במקרה הזה, כפי שראינו, התוספות כותבים בפירוש שהאישה כן תהיה מקודשת. הסיבה לכך היא שבשנייה שהאיש אומר לאישה לקנות את המשכון, הוא יוצר כסף בעין – המשכון עצמו.

לדעת הרא"ש והראב"ד, הבעיה בקידושי משכון היא שאין התחייבות באמירה. לפי דעה זאת, אם האיש יכתוב לאישה שהוא חייב לה מנה, זה ייצור התחייבות, ואם כך – היא כן תהיה מקודשת. במקרה השני, שבו האיש אומר לאישה לקנות את גוף המשכון, לפי דעתם האישה לא תהיה מקודשת. הסיבה לכך היא שגם אם האיש יגיד לאישה לקנות את המשכון, זה לא ייצור התחייבות לדעתם. אם אין התחייבות – אין קידושין.

הרמב"ן והרשב"א סוברים שהאישה לא מקודשת מכיוון שאי אפשר לקדש בהתחייבות. לפי זה, האישה לא תהיה מקודשת בקידושין של שטר על המנה, מכיוון שזאת עדיין התחייבות ואי אפשר לקדש בהתחייבות (ועדיין יש את הבעיה של 'אגיד גביה'). לדעתם, גם במקרה שהאיש אומר לאישה לקנות את המשכון, היא לא תהיה מקודשת מכיוון שעדיין יש כאן קידושין בחוב, דבר שלא מועיל לדעתם.

לפי דעת הר"י מיגאש, הבעיה בקידושי משכון היא שאין דרך להקנות לאישה את המשכון. לפיו, במקרה הראשון, קידושי שטר על המנה, האישה כן תהיה מקודשת, מכיוון שאין לנו את הבעיה של הקניית המשכון של כסף ההלוואה. בנוסף, גם במקרה של קידושין בהקניית המשכון במפורש, האישה כן תהיה מקודשת, מכיוון שיש הקניית המשכון.

ראינו, אם כן, שפסיקתו של הרמ"א אינה עולה בקנה אחד עם אף אחת מהשיטות שראינו. לשם הנוחות, נסכם את הדינים לפי שיטות בטבלה.

קידושין בשטר על המנה	קידושין המשכון	עם הקניית
לא	כן	הפסיקה ברמ"א
כן	כן	דעת התוספות
כן	לא	דעת הרא"ש והראב"ד
לא	לא	דעת הרמב"ן והרשב"א
כן	כן	דעת הר"י מיגאש

ב.2. הסבר ערוך השולחן בדברי הרמ"א

לאחר שראינו את הקושי בפסיקת הרמ"א, נראה את דברי ערוך השולחן (אבן העזר כט, כא-כה) שהתייחס לסתירה זו והציע דרך לתרצה. לפי פירושו, לא רק שהוא מסביר את הרמ"א, אלא גם מוכיח שזאת פסיקת ההלכה לפי כל הדעות.

תחילה, מסביר ערוך השולחן למה כולם מסכימים שהאישה אינה מקודשת במקרה של קידושין בשטר על המנה. הוא כותב שהסיבה שהאישה אינה מקודשת במקרה זה היא ששטר חוב הוא לא בעין. דבר זה מתנגד לדרך שהבנו את דעת התוספות בעניין, שהוא כן בעין. לפי ההבנה של ערוך השולחן, אין הכוונה של בעין שיהיה משהו פיזי שמייצג את החוב, אלא שהכסף עצמו יהיה ממשי. לכן, גם כאשר יש שטר חוב, הכסף אינו בעין. עם ההבנה החדשה נראה אם כל הדעות יסכימו שהאישה לא מקודשת.

לפי התוספות, כמו שכבר ראינו, האישה אינה מקודשת כי הכסף אינו בעין. לפי ההגדרה החדשה של המונח בעין, ניתן להסביר למה גם הרא"ש והר"י מיגאש יודו שהאישה אינה מקודשת. לפי דעתם, אמנם כשאדם מקדש במשכון אין בעיה של בעין, אך זה מכיוון שמבחינתם המשכון מייצג את החוב, וממילא המשכון בעין. בשטר חוב לעומת זאת, השטר הוא רק עדות על כסף אחר, וכולם יודו שהוא אינו בעין. לכן לכל הדעות האישה אינה מקודשת.

לאחר מכן, ערוך השולחן מסביר מדוע כולם מסכימים שבמקרה שהאיש אומר במפורש לאישה לקנות את המשכון – האישה מקודשת. הוא מחלק בין מקרה שהאיש אומר לאישה לקנות את גוף המשכון למקרה שהאיש אומר לאישה לקנות את ההתחייבות שיש על

המשכון. אמנם הרא"ש והרמב"ן סוברים שאישה אינה מתקדשת גם אם מקנים לה את ההתחייבות שבמשכון, אך אם מקנים לה את גוף המשכון, יש נתינת קידושין, והיא תהיה מקודשת. זאת אף על פי שהאישה תצטרך להחזיר לו את המשכון.

ערוך השולחן מסביר שכל זמן שהמשכון נמצא אצלה הוא שלה ממש. כשהאישה תצטרך להחזיר את המשכון – זו תהיה נתינה של משהו שהיה שלה לגמרי. לכן, גם הרא"ש, הרמב"ד והר"י מיגאש יודו שהאישה מקודשת במצב כזה. גם לפי הקהילות יעקב שראינו ששם את הדגש על דעת האישה, ניתן להסביר שכיוון שהוא מקנה לה את גוף המשכון, דעתה עליו.

ראינו, אם כן, שפסיקת הרמ"א מוסכמת על כל הדעות שראינו.

ג. סיכום

לסיכום, הצגנו את הגמרא בסוגיית 'משכון'. הגמרא שואלת מה הדין באדם שקידש במשכון. הגמרא ענתה על זה במשפט שאינו כל כך ברור: "מנה אין כאן, משכון אין כאן". ראינו שיש כמה פירושים למשפט זה:

- דעת הרא"ש והרמב"ד – 'מנה אין כאן ולכן משכון אין כאן'. אין התחייבות במשיכת המשכון ולכן האישה לא מקודשת.
- דעת תוספות – 'מנה אין כאן וגם משכון אין כאן'. אין התחייבות במשיכת המשכון, ובנוסף, אין כאן כסף בעין, האישה לא מקודשת, ואין קניין של המשכון.
- דעת הרמב"ן והרשב"א – 'מנה (ממשי) אין כאן וגם משכון אין כאן'. יש התחייבות במשיכת המשכון, אבל אי אפשר לקדש אישה בהתחייבות. אין ערך למשכון בפני עצמו אלא הוא רק מראה על התחייבות ולכן האישה לא מקודשת בו.
- דעת הקהילות יעקב בדעת הרמב"ן – 'מנה אין כאן ודעת על משכון אין כאן'. יש התחייבות במשיכת המשכון, אבל משום שדעת האישה על כל הכסף ולא רק על המשכון, האישה לא מקודשת. הוספנו הוכחה לדעה זו ממיקום הסוגייה במסכת.
- דעת הר"י מיגאש – יש התחייבות במשיכת המשכון, אבל הדרך היחידה לקנות משכון (בתורת משכון) היא על ידי העברת כסף החוב, ואין פה העברה של כסף זה. הבאנו גם כמה נפקא מינות לגבי הדעות השונות. המרכזית שבהן היא מה יקרה אם נקדש אישה במנה, נביא לה משכון ונגיד לה לקנות את המנה במשיכת המשכון.

לבסוף ראינו את פסיקת ההלכה. ברמב"ם ובשולחן ערוך ראינו רק פסיקת הלכה ללא נתינת טעם. הרמ"א הוסיף שני דינים נוספים – קידושי שטר על מנה, וקידושי משכון עם הקניית גוף המשכון. ניסינו לדייק כדעת מי פסק הרמ"א, וראינו שלכאורה הוא לא מסתדר עם אף שיטה.

לאחר מכן, ראינו שערוך השולחן מתרץ את שני המקרים ומראה שהם מוסכמים לכל הדעות. את המקרה של קידושי שטר על מנה, הוא מסביר שקידושי שטר חוב הם לא בעין באופן שלפי כל הדעות האישה לא תהיה מקודשת. את המקרה של קידושי משכון עם הקניית גוף המשכון, הוא הבין בצורה שהמשכון נקנה ממש קניין שלם לאישה. כשהיא מחזירה את המשכון, זו נתינת מתנה שלה אל האיש, ולא החזרת הקידושין. מכיוון שנתינת המשכון היא נתינה ממש, היא מקודשת לכל הדעות.